

6. Прохоров Д. А. Крымское ханство в контексте черноморской торговли (XV–XVIII вв.) // Материалы по археологии, истории и этнографии Таврии. 2001. Вып.8. С. 338–403.

7. Свињин П. П. Статистика. Описание Бессарабской области. Составлено ведомства государственной коллегии иностранных дел надворным советником Павлом Свињиным, 1.06.1816 г. //Stratum plus. 2001–2002. № 6. С. 342–498.

8. Смирнов О. І. Виникнення та утворення Буджацької орди в XVI–XVII ст. //Наукові записки історичного факультету Одеського державного університету. 1999. Вип. 9. С. 33–40.

9. Челебі Евлія. Книга подорожі. Північне Причорномор'я. Одеса : Гермес, 1997. 84 с.

10. Шевченко А. М. Економічне становище Буджака у часи турецького панування // Миколаївщина і Північне Причорномор'я: історія і сучасність. Миколаїв : НУК, 2020. С. 54–56.

11. Шевченко А. М. Господарський комплекс Буджака у XIX – на початку XX ст.: історія регіональної економіки. Ізмаїл: Ирбис, 2021. 460 с.

УДК 7041 (477) І. Труш

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-283-1-58>

Ямаш Ю. В.

ORCID: 0000-0002-3259-083X

кандидат мистецтвознавства, доцент,

доцент кафедри дизайну

Національний лісотехнічний університет України

м. Львів, Україна

БАХЧИСАРАЙ У ТВОРЧОСТІ ІВАНА ТРУША

Ключові слова: Крим, Бахчисарай, Ханський палац, Кирич Герай, Чурук-су, живопис, Іван Труш.

Третя творча подорож відомого українського художника Івана Труша до Криму відбулась 1904 р. Це була найщасливіша подорож в його житті, оскільки на початку року він одружився з Аріадною Драгомановою і на півострів вони відправились разом [1, с. 113].

До Бахчисарая молоде подружжя відправилось після нетривалого перебування на мисі Фіолент.

Художник з дружиною ознайомились з пам'ятними місцями Бахчисарая, з архітектурно-історичним комплексом ханського палацу, про перебування в якому свідчать прямі докази – архівні авторські фотографії Труша [1].

Ханський палац – історична культурна архітектурна перлина Криму, яку прагнули побачити всі мандрівники. Для Труша, а отже і для його супутниці, важливим було перебування тут Міцкевича. Палац, його краса та історії, що трапилися тут, надихнули польського поета, ще раніше Пушкіна і багатьох інших. Давні легенди і міфи, пристрасні події і безпосереднє знаходження в автентичному середовищі мали посилити мотивації Труша в розкритті живописними засобами поезії Міцкевича. Крім змісту сонетів художник мав бути знайомий або дізнатися від місцевих гідів історію кохання хана Кирим Герая до Марії Потоцької, про загибель прекрасної полонянки від руки ревнивої суперниці Зареми, про увічнення цієї історії в фонтані та дюрбе. Найважливіше для артиста-маляра, що тягнуло до ханських покоїв – віднайдення відповідних живописних сюжетів.

За мемуарними згадками інших мандрівників того часу всіх охочих по палацу супроводжував найнятий похилий татарин-ключник [2]. Він проводив екскурсантів амфіладою кімнат, галерей, переходів до ханської приймальної, вбиральної, спальні з розкішним ліжком, на якому провела ніч Катерина II; не спала і під враженнями складала вірші. Далі мандрівники могли побачити дві кімнати Марії Потоцької, також ложі, звідки хан спостерігав за засіданням суду, ханський золотий, багато оздоблений кабінет, канцелярію, кофейню, ханську молельню, літню кімнату з фонтаном посередині. Ще були фонтани в купальні, фонтани у внутрішньому подвір'ї, серед яких так званий «фонтан сліз», оспіваний Пушкіним, та фонтан Каплан-Гірея [2].

Як свідчить тематика кримської серії Івана Труша, в розповіді, яку він міг почути в ханському палаці, доля окремих її персонажів зацікавила художника. Історія сельсебіля стосувалася одного з найлютіших та найгрізніших володарів краю з роду Гераїв – хана Кирим Герая. Труш не малює «Фонтан сліз». Цей штучний водограй – не дуже вигідний для живопису об'єкт з безліччю дрібних монохромних деталей, розмішених на одній площині.

За межами палацевого комплексу, за його мурами Труші мали побачити восьмигранну ротонду – усипальницю легендарної полонянки хана Гірея, якій Міцкевич присвятив сонет «Гробниця Потоцької» [3]. За логікою, за мотивацією та з позиції артистичної ротонда мала би зацікавити художника. Однак в малярському спадку Труша, доступному до наукового огляду, картини за цим сюжетом відсутні.

В міфічній історії, крім польської полонянки, був ще один герой – хан Кирим Герай. Його могила знаходилась на ханському мезарлику. До неї можна було потрапити через прохід в мурах за ханською мечетю.

Могила хана Кирим Герая знаходилась в декількох метрах від вхідної брами майже впритул до стіни південного дюрбе. Мармуровий саркофаг зовні мало відрізнявся від надгробків поруч. Але його вишукане оздоблення мовило, що це не проста могила. Стіни саркофага прикрашали вирізблені розетки, своєрідний філософський символ «єдність – безліч»; єдиний Господь що творить силу-силенну, всесвіт, космос, природу. Розетки чергувалися з зображенням вазона з квітами – всесвітньовідомий, надзвичайно поширений і в українській культурі символ дерева життя. Варта уваги була епітафія на надгробку, що розкривала суть ханської харизми: «Війна була ремеслом славетного Кирим Гірая; очі блакитного неба не бачили рівного йому» [2, с. 63].

В ході сучасного дослідження була ідентифікована за сюжетом згаданого надгробка картина Труша «Friedhof» з приватної збірки Михайла Марковича [4, с. 53].

На живописній роботі зображений надгробок кримського хана Кирима Герая, що знаходиться на ханському цвинтарі у Бахчисараї в Криму. Труш лише в окремих рідкісних випадках підписував назви своїх творів, по яких можна було би дізнатись де він малював відповідний сюжет. Цей твір такої підказки не мав. Що це є саме зображення конкретної могили вдалося з'ясувати лише 2018 року при співставленні сучасних фотографій ханського цвинтаря у Бахчисараї та Трушевих робіт, в т. ч. й його авторських світлин.

За нашою експертною оцінкою картина не є натурною. Труш, перебуваючи в Криму 1904 року, зробив світлину могили та скористався нею для живописної роботи [1, с. 129]. Первинність твору, тобто виконання її на пленері під час поїздки заперечується великою відповідністю зображення авторської чорно-білої світлини та композиції самої роботи, збіг у рисунку та деталях. Така аналогія можлива лише у випадку використання фотографії, практичного копіювання рисунку з неї. Таким методом художник дуже часто користується. Між тим при кольоровому вирішенні мав би використовувати натурний етюд. Гіпотетично такий натурний етюд мав би існувати, але поки що він не знайдений і не потрапив в поле зору трушезнавців. За мотивом ханської могили Іван Труш робить авторські репліки, виконуючи їх очевидно на замовлення.

На згадку про кримську подорож і, зокрема, відвідини Бахчисарая Труш придбав татарський вишитий рушник та турецьку оксамитову фіранку, гаптовану металевими нитками. Пізніше у Львові художник буде використовувати її як заслонку при підручном столику, а рушник

буде окрасою їх з Аріадною спільного помешкання. Про ці речі буде згадувати їх старша дочка Аріадна у своїх нотатках [5].

До відвідин Бахчисарая художнику, напевно, було важко зрозуміти рядки сонету Міцкевича «Гранітні велетні, немовби до Евліса зійшлись дияволи на раду потайну» [3]. Ішлося про велетенські скелі, що нависали над містом, і Труша вони надихнули на написання декількох етюдів.

Авторські світлини Труша і живописні твори з видами Чурук-су дозволяють зробити реконструкцію творчого процесу. На горі відкривався чудовий вид, але об'єктив фотоапарата не захоплював всю панораму, про що свідчать архівні фото, виконані в цей момент.

Для художника-пленериста такого рівня, як Труш, написати два-три етюди за короткий час не викликало великих проблем. Тому всі відомі сюжети з Бахчисарайськими скелями він міг написати в один день. Трушевий ключовий авторський метод персоніфікації буде задіяний і у картинах з велетенськими кам'яними брилами. Гігантські скелі на його пізніших повторях будуть мати людську гримасу, що приховує якісь таємниці, а можливо віщує про жакливу катастрофу, яка станеться в історії людства – світову війну.

У третьому варіанті бахчисарайських сфінксів було зображено дві скелі, які чудово компонувалися і складали філософський дует антиподів; вертикальна (прагнення до небес) та приземлена (чорні думки). Іншими формами цю символіку пізніше передасть Пабло Пікасо у своїй картині «Дівчина на кулі».

Зроблені під час перебування в Бахчисарайі пленерні етюди, світлини в подальшій творчості Труша лягли в основу його чисельних авторських варіацій та реплік. Відомо, що останню картину в своєму житті у березні 1941 р. художник писав за сюжетом Бахчисарайських скель [6].

Література:

1. Ямаш Ю. Труш малое Крим: Кримські сонети Міцкевича у творчості Івана Труша. Львів: Простір-М, 2017, 200 с.: іл. (Сер. «Труш малое»)
2. Бурновъ М. А. Изъ Одессы пьшком по Крыму. Письма русскаго пьшехода. С.-Петербургъ: типографія Глазунова, 1896. 240 с.
3. Міцкевич Адам. Вибране: Поетичні твори. К.: Веселка, 1984.
4. Basanez T. Ivan Trusze in europaischer Malerausder Ukraine. Duren. 1997. 183 s.
5. Список картин Івана Труша. Укладено Аріадною Труш 1958 р. НМЛ. АТ. од. зб. 54888/210. Арк. 37.
6. Нановський Я. Іван Труш. К: Мистецтво, 1967. 88 с.: іл.